

מוגבלות שכלית התפתחותית: תיאוריה, מחקר והשלכות יישומיות

מיכל אל-יגון | מלכה מרגלית

16

ערוצים לקהילה – סיכום 40 שנות פעילות לקידום הכללה, מעורבות והשתתפות בקהילה של אנשים עם קשיי תפקוד¹ שכליים ואחרים

עמנואל שן

תקציר

פרק זה סוקר את התגבשות החזון והתפיסה המקצועית, שהנחו את הכותב במהלך 40 שנות פעילותו בעבודה עם אנשים בעלי קשיי תפקוד שכליים ואחרים בתחומי תרבות, אמנות, חברה ופנאי. חזון זה מבוסס על האמונה בפוטנציאל הגלום באנשים שעבדו איתם לקראת הגשמה עצמית ברובד האישי ועל המודלים הדומיננטיים של המוגבלות בקהילה: המודל החברתי ומודל הזכויות. הפרק מתמקד בסקירת פעילויות "שיאים" – תכנית עירונית ראשונה מסוגה בישראל לפיתוח והפעלת תכניות תרבות ופנאי בקהילה עבור אנשים עם קשיי תפקוד, במסגרת עבודתו בעמותת שק"ל בין השנים 1993-2018. הפרק סוקר כמה מהפרוייקטים המרכזיים שפעלו במסגרתה: "יוצרים קשר – דיאלוג באמצעות האמנות" באקדמיה בצלאל, פסטיבל הקולנוע הבין לאומי "סרטים יוצרים מציאות" בסינמטק ירושלים וברחבי הארץ, אולפן הטלוויזיה "יוצא מהכלל" ו"תיאטרון שיאים". התכנית זכתה באותות הוקרה והוצגה בכנסים ומאמרים בארץ ובעולם. היא סייעה לפיתוח תשתיות בקהילה ולהתפתחותם של יוצרים רבים עם קשיי תפקוד. "שיאים" זכתה לחשיפה תקשורתית רבה ותרמה לקידום מעמדם, תדמיתם, השתתפותם ומעורבותם בחברה של אנשים עם מוגבלויות בישראל ובעולם.

¹ המונח "קשיי תפקוד" מחליף את המונח המקובל "מוגבלויות", משום שלמונח זה יש משמעות מתייגת, שהכותב העדיף להימנע ממנה. מוגבלויות אי אפשר לשנות. עם קשיי תפקוד, לעומת זאת, ניתן להתמודד ולהפחית את השפעתם ומשקלם.

א.מבוא

פרק זה סוקר את התגבשותו ויישומו של חזון, המבוסס על תפיסות משולבות מהתחום האישי ההתפתחותי ומתחום השיקום בקהילה ועל אידיאולוגיות לשוויון חברתי. חזון זה הנחה את הכותב במהלך 40 שנות פעילותו כיזם ובמנהל של תכניות ומיזמים בקהילה בתחומי תרבות, אמנות, חברה ופנאי לאנשים עם קש"ת (קשיי תפקוד) שכליים ואחרים.

תקופה זו מחולקת לשלוש תחנות מרכזיות:

התחנה הראשונה – מרכז תרבות העמים לנוער (מתה"ל) בירושלים, בראשית שנות ה-80. תקופה זו התאפיינה בניסיונות ראשוניים בישראל ובעולם לשלב אנשים עם מוגבלויות במסגרות חינוך ותרבות פנאי בקהילה. שליין וטילטון ריי (Schlein & Tilton Ray, 1988) מציגים מודלים שונים, לקבוצות וליחידים, משילוב (integration) להכללה (Inclusion) של אנשים עם קש"ת שכליים בקהילה. התכניות שפותחו במתה"ל תאמו במידה רבה למודלים אלו. הילדים ממסגרות בחינוך המיוחד, שבתחילה הגיעו לפעילויות בקבוצות נבדלות, שותפו בהמשך בפעילויות שנועדו לכלל הילדים במרכז בתחומי אמנות, תיאטרון ומחול. כמו כן, הם הוזמנו להשתתף באירועים שנתיים שונים. כך, למשל, נחוגו מסיבות פורים משותפות שתרמו להעלמת הבדלים חיצוניים. גולת הכותרת לפעילות המשותפת הייתה הפקת שני מחזות זמר שהעלו במשותף ילדים עם ובלי קש"ת, כאשר בתפקידים הראשיים הופיעו ילדים ממסגרות החנ"מ. בהתבוננות מהצד ניכר היה שהמפגשים והמגעים עם אחרים תרמו לשינויים בדימוי העצמי, ההשתייכות ותחושת המסוגלות של הילדים עם קש"ת (שן 2010).

התחנה השנייה – במסגרת מערך הדיור של אקו"ם ירושלים (מ-1986 ועד 1993).

תקופה זו כללה פיתוח תשתית לתרבות פנאי בקהילה בירושלים לאנשים עם קש"ת שכליים.

מערך הפעילויות שהוקם באקו"ם פעל במוזיאונים, מרכזי תרבות, קולנוע, תקשורת, תיאטרון, מתנ"סים ועוד. בשנת 1986 הוקם לדיירי מערך הדיור ובני משפחותיהם קפה-גן ראשון מסוגו בישראל שהופעל על ידי הדיירים עצמם. מיד עם הקמתו הפך בית הקפה למקום מפגש מרכזי עבור הדיירים ובני משפחותיהם.

בהמשך, הוקם לדיירים חוג לעיתונות, שהוציא לאור במשך שנים

רבות עיתון בשם "שעת קריאה". העיתון איפשר למשתתפים להביע את דעותיהם, לפרסם כתבות בנושאים שונים ומגוונים ולסקר אירועים. תיאטרון אק"ם התאפיין בהעלאת הצגות משולבות של הדיירים עם בני נוער. ההצגות היו מבוססות על חוויות וסיפורים אישיים של המשתתפים. שני המופעים שהועלו ("סיפורים מבושלים" ו"חור בגלגל") הוצגו ברחבי הארץ בפני קהלים מגוונים. התיאטרון איפשר למשתתפים לחשוף ולהעלות רגעים מאושרים משמעותיים מחייהם, לצד זיכרונות קשים מעברם, ולבטא את רצונם לקידום זכויות וליחס שוויוני ומקבל.

חוג ג'ודו משולב הוקם ופעל במועדון הג'ודו גוקיו. במסגרת התקיימה בשנת 1993 אליפות הג'ודו הראשונה בארץ לאנשים עם קש"ת שכליים. מדדים להצלחת פרוייקטים אלו היו: ההתמדה, התגובות הנלהבות של רבים מהמשתתפים ותגובות הצוות המקצועי, ההורים והצופים במופעים (שן, 2008).

התחנה השלישית – ייזום הקמת וניהול "תכנית שיאים" במסגרת עמותת שק"ל בין השנים 1993-2018. התכנית התבססה על איחוד תכניות הפנאי של שק"ל ואק"ם ירושלים, ובהמשך, פיתוח התשתית לפעילויות בקהילה, שהורחבה לגופים אקדמיים ומוסדות תרבות מרכזיים בישראל. במסגרתה פותחו פרוייקטים רבים שנחשבו לייחודיים ופורצי דרך. על פיתוח תכנית זו זכה הכותב באות הוקרה של חומ"ש לשנת 2004.

הפרק יתמקד בתכנית "שיאים". יפורטו בו כמה מהפרוייקטים המרכזיים שפעלו במסגרתה, אשר קידמו את שיתופם בחיי התרבות והחברה בישראל ותרמו לשינוי תפיסות מוטות בציבור כלפי אנשים עם קש"ת (פלדמן, שפר ורופמן, 2007).

ב. התפתחות הרקע התיאורטי לתכנית

התפיסה המקצועית שהנחתה את פיתוח תכנית "שיאים" התבססה על המודלים של השיקום בקהילה: מודל הזכויות והמודל החברתי וכן על תפיסות של העצמה והגשמה העצמית.

1. *המודל החברתי של המוגבלות* – המודל צמח מתנועת השילוב בקהילה, שהתחילה כתנועת אי מיסוד, שדגלה באינדיבידואליזציה ונורמליזציה (Wolfensberger, 1971). בראשית דרכה לחמה תנועה זו על השבתם של אנשים שאושפזו במוסדות לקהילה. היא המשיכה את דרכה כתנועה חברתית/פוליטית הכוללת: אנשים עם מוגבלויות שונות,

הורים ואנשי מקצוע, אשר רואה עצמה כקבוצת מיעוט מקופחת. קבוצה זו לוחמת למען העצמת חברה ולשם יצירת מעורבות בקהילה, המתבטאת בהיווצרות יחסי גומלין עם חברה (ארטן- ברגמן ורימרמן, 2009; סדן, 2002; Rimmerman 2013). כמו כן היא פועלת לקידום זכויותיהם ומעמדם החברתי של אנשים עם מוגבלויות ברחבי העולם ובישראל (מו, 2008; Miller & Sammons, 1999; Barnes, 1992). מרכיב מרכזי בתת-התרבות של המוגבלות מהווה הגדרתה מחדש של המוגבלות ע"י אנשים עם מוגבלויות והארגונים שלהם. בעקבות זאת צמח המודל החברתי של המוגבלות (1974). הפירוש הרדיקאלי והפוליטי/חברתי שלו הוא בתפיסת החברה כגורם המגביל את האנשים עם קש"ת על ידי בידודם והדרתם מהשתתפות וממעורבות חברתית. על פי תפיסה זו, החברה נתפסת כאחראית להיווצרות המוגבלות (תפיסת ההגבלה - Disabalizm) של אנשים המתקשים בתפקודים שונים (ביניהם הנגישות הפיזית לשירותים) ולעיתים אף כופה עליהם את המוגבלות (Deal, 2007).

מודל זה קידם גם את ההתייחסות למוגבלות כאל מאפיין נוסף של האדם עם המגבלה, לצד מאפיינים אחרים, ואת יישום עקרון האדם הקודם למגבלה (People First) ולא כסמל המתייג אותו. במסגרת השקפה זו נתפסת המוגבלות כסמל לשונות ולא כמקור לבושה (Barnes, 2003; Goggin & Newell; 2004; Riley, 2005).

2. מודל הזכויות – המודל מבוסס על קידום חוקים המעגנים ומשמרים את זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות לחיים עצמאיים בקהילה. המודל מציג את האדם המתקשה בתפקוד כלוחם על זכויותיו. שיאו היה בתקופת אישור חוק ה-ADA בארצות הברית בשנת 1992, שנועד להבטיח זכויות שוות עבור אנשים עם קש"ת. חוק זה הביא לשיאו גם את עידן הסנגור והייצוג העצמיים בתקשורת האמריקנית. אולם, עידן זה דעך ונעלם בהמשך מהמודעות הציבורית. במהלך הזמן נשחק גם מעמד החוק, בשל הניסוח המסורבל של כמה מהסעיפים שנכללו בו. במקביל, התרבו גם הגופים המתנגדים לו (Riley, 2005).

בתקופה זו גברה המודעות לזכויות ונוצרה ההבנה לכוחה של ההתאגדות לצורך קידום זכויות. גם המדיה תרמה להיווצרות הבנה ותהודה לתהליך זה. עד שנות התשעים נתפסו האפשרויות המוגבלות של אנשים עם מוגבלויות להשתלב בחברה כעובדה מוגמרת. מצב זה חולל בקרבם תחושות של שנאה עצמית ואי התאמה חברתית. במקביל, יוצרות תנועות

לזכויות האזרח מחאות ומצעדים נגד המחסומים החברתיים והמונח עצמאות תורגם לאיכות חיים. בתקופה זו הוקמו ברחבי ארה"ב מרכזים לחיים עצמאיים ונוצרו תנועות מקומיות להנגשת הסביבה, שקיימו פעולות מחאה ויצרו באמצעותן מודעות ציבורית לנגישות (Nelson, 2000). המעבר לתפיסת זכויות האזרח הפחיתה מחשיבות האלמנט הפיזי של המוגבלות ומיקדה את הדיון הציבורי בנושאים של זהות, אינדיבידואליזם ואפליה חברתית (Rimmerman 2013). תכנית "שיאים" תרמה את חלקה לשיח זה באמצעות פרוייקטים רבים הדוגלים במגמות אלו, שהתפרסמו בתקשורת.

המעבר למודל הזכויות חשף לתקשורת אנשים עם מוגבלויות שונות כמנהיגים בעלי כישורים ויכולות, המעורבים במגוון של תחומי חיים, בדומה לרבים אחרים. זאת במסגרת מלחמתם על זכותם להשתייך לחברה ולהחליט עבור עצמם ("Nothing About Us Without Us"). בהקשר למודל זה יושמה בתכנית "שיאים" גישה של העצמה אישית וקבוצתית של משתתפים אשר ביטאו את עצמם, תחושותיהם וחוויותיהם, מתוך שאיפה לשוויון וקבלה מלאה על ידי החברה, באמצעות תחומי יצירה שונים: אמנות, תקשורת, תיאטרון ומוזיקה (סדן 2002).

היבט חשוב נוסף, שעליו הסתמכה התכנית, היה עידוד ההתפתחות האישית והיצירתיות של המשתתפים, על פי מודלים של הגשמה עצמית ובהקשר לתפיסת ריבוי האינטליגנציות של גרדנר (1995), היוצאת חוצץ כנגד הגישה הרווחת בעולם המערבי של דרוג הפוטנציאל הגלום באנשים על פי היכולות הקוגניטיביות שלהם בלבד (מבחני האיי קיו). יתרה מזאת – על פי סייברס מהווה המוגבלות במקרים רבים מרכיב משמעותי בהנעה ליצירה (Siebers, 2013).

ג. תכנית "שיאים" - רקע ומבנה²

"שיאים" התבססה על תשתית רחבה של פעילויות בתחומי תרבות, אמנות, חברה וספורט, שהתקיימו במוזיאונים, מתנ"סים, תיאטראות, אולמות קולנוע, מרכזי תקשורת, חברה, ספורט ועוד. שיתופי פעולה ממושכים התקיימו עם "האקדמיה בצלאל", "הסטודיו למשחק ניסן נתיב", מרכז התקשורת העירוני "כגן", "ביה"ס לתיאטרון חזותי", מוזיאון ישראל וסינמטק ירושלים. שיתופים אלו הניבו מודלים שונים, חלוציים באופיים, לשיתופם של אנשים עם קש"ת בקהילה.

² התכנית פעלה בתמיכת משרדי הרווחה והתרבות, קרן שלם, קרנות המוסד לביטוח הלאומי, עיריית ירושלים, הקרן לירושלים, קרן גשר וקרנות נוספות.

בשלב הראשון להקמת התכנית יושם עקרון הבחירה החופשית. המשתתפים יכלו לבחור חוגים ופעילויות כרצונם מתוך סל של חוגים ופעילויות בקהילה, ולראשונה בישראל נערך סקר שביעות רצון של הלקוחות, אשר הוגדרה כרבה מאוד, בדרגה ממוצעת של 3.6 מתוך 4 (חובב, 2003).

מבחינת האוכלוסייה, בתחילה שירתה התכנית אנשים עם קש"ת שכליים. בהמשך, הורחבו היקפי ותחומי הפעילות. הוקמה התכנית "דרכון לקהילה" לאנשים עם פגיעות נפשיות וכן פותחו מיזמים ופעילויות למשתתפים עם קש"ת אחרים (אוטיזם, נכות פיזית ופגיעות חושיות). בשיאה כללה התכנית יותר מ-1000 משתתפים. חלק ממיזמי "שיאים" היו מושתתים על שיתופי פעולה בין לאומיים. רבות מהפעילויות שיוצגו להלן זכו לחשיפה נרחבת בתקשורת וכן בפרסומים וכנסים בין לאומיים.

ד. סקירת פרויקטים מרכזיים שפעלו במסגרת "שיאים":

התכנית "יוצרים קשר – דיאלוג באמצעות האמנות"

נוסדה בשנת 2005 באקדמיה "בצלאל" ופעלה ברציפות עד שנת 2020. היא מבוססת על מודל ייחודי של עבודה בזוגות של סטודנטים באקדמיה עם אמנים בעלי קש"ת שונים. מידי שנה נערכו תערוכות סיום שכללו יצירות אישיות ומשותפות של המשתתפים והוצגו בגלריות בירושלים וברחבי הארץ (יוצרים קשר – דיאלוג באמצעות האמנות, 2021). בראיונות לסרט "אני ואתה", שתיעד את התכנית בשנתה הראשונה, מציינים שניים מהמשתתפים עם קש"ת עד כמה חשוב היה להם להיות משוייכים למסגרת כמו "בצלאל" ועד כמה זה תרם להם מבחינת הדימוי העצמי וההערכה העצמית. גם הסטודנטים מ"בצלאל" שהשתתפו בה, ציינו את התפיסה השונה והאחרת של בני זוגם כיתרון בשדה האמנות, בשל חריגתה ממוסכמות ("אני ואתה" 2003).

אולפן הטלוויזיה "יוצא מהכלל"

האולפן נוסד בשנת 2000, בהמשך לפעילות של חוג לצילום וידיאו, שפעל במרכז התקשורת העירוני כגן משנת 1994 בהתמדה עד לשנת 2019. פעילות זו הייתה מהראשונות מסוגה בארץ ובעולם (שן, 2011).

אחד הסרטים המשמעותיים שהופקו במסגרת תכנית זו היה "סליחות" (1999), העוסק ביחסים בין אב אלים לבנו גיבור הסרט, אשר מתעמת אתו לראשונה בחייו בנוגע לפגיעות שספג ממנו. הסרט זכה בפרס הארצי של הטלוויזיה הקהילתית לשנת 2000 ושודר בטלוויזיה הישראלית.

מאז הופקו במסגרת האולפן עשרות סרטונים, חלקם אישיים וחלקם ככתבות בנושאים מגוונים. התכנית התבססה על מודל ייחודי של ייצוג וסנגור עצמיים ושולבו גם בה משתתפים ללא קש"ת. הסרטים הוצגו בעקביות בערוץ 98 של הטלוויזיה הקהילתית, חלקם הוצגו בערוצים המרכזיים של הטלוויזיה הישראלית וכן בכנסים ובפסטיבלים בין לאומיים בארץ ובעולם.

במהלך השנים יצרו עשרות משתתפים עם קשיי תפקוד שונים סרטים המבוססים על סיפורים אישיים או שהציגו נושאים הקרובים לליבם, לחמו לקידום זכויותיהם וקבלתם החברתית, או שהציגו את עצמם כאמנים, שחקנים ויוצרים בתחומים רבים ומגוונים: תיאטרון, מחול, אמנות ועוד. חלק ניכר מהם השתתפו בהתמדה בפעילות האולפן במשך עשרות שנים והתמקצעו בתפקידים מסוימים כבמאים, מפיקים, צלמים, מגישים, או עוזרי במאי.

השפעת סרטי האולפן על עמדותיהם של אנשי מקצוע מתחומי העבודה הסוציאלית והחינוך המיוחד נבחנה במסגרת מחקר שנערך באוניברסיטה העברית. ממצאיו ממחישים את כוחם של סרטים אלו, לשנות לחיוב עמדות ותפיסת מוטות כלפי אנשים עם קש"ת שכליים, באמצעות הצגת דימויים של אנשים עם קש"ת הסותרים תפיסות סטריאוטיפיות (שן, 2010).

תיאטרון שיאים - הוקם בשנת 1995 ופעל עד שנת 2018. במסגרתו הועלו הפקות מקוריות בביצוע שחקנים עם קש"ת שונים ובשיתוף שחקנים מקצועיים ואנשי מקצוע מתחום התיאטרון.³

מלבד האתגרים הקוגניטיביים והרגשיים שדרשו מהמשתתפים להתמודד עם: טקסטים כתובים, הבנת העלילה וכניסה לתפקידים כדמויות במחזה, נדרש מהם גם להתמיד בחזרות תכופות וממושכות ובנסיעות ברחבי הארץ, כדי להופיע באולמות שונים. חלקם הגיעו לחזרות ממקומות מרוחקים. כמו כן חוו השחקנים התמודדויות עם לחץ והתרגשות. אמנם היו גם משברים ופרישות, אבל במרבית המקרים, בכל עשר ההפקות שהועלו במסגרת התיאטרון, העניקה ההתמודדות למשתתפים גאווה וסיפוק ניכרים. חוויית ההשתחויה בפני קהל שעומד ומריע להם הייתה כנראה כה משמעותית שמרבית המשתתפים התמודדו בהצלחה עם הקשיים הרגשיים והקוגניטיביים.

במסגרת פעילות התיאטרון נבחנו מודלים שונים של שיתוף בין שחקנים עם ובלי קש"ת. למשל, בהצגה בשם "Bus, Stop", שהועלתה בשיתוף עם ביה"ס לתיאטרון חזותי בירושלים בשנת 2012, נוצר אנסמבל משולב של שבעה שחקנים – ארבעה מתוכם בוגרי ביה"ס ושלושה שחקנים עם קש"ת. הם עבדו בצורה שוויונית כקבוצה, שהעלתה באמצעות אימפרוביזציות קטעים מומחזים, הקשורים לחוויות ולמצבים טראומטיים שחוו כל המשתתפים. הצגה זו הייתה בסיס לשילוב במובן העמוק והמשמעותי ביותר שהגענו אליו שבמשימה נכנסו השחקנים אלו לנעליהם של אלו.

³ בשנת 1995 הועלתה "הצוללת הצהובה", בה השתלבו שחקנים בוגרי "ניסן נתיב". ההצגה בבימויה של מאשה נמירובסקי זכתה בכיסוי תקשורתי חסר תקדים בטלוויזיה הישראלית והבכורה בתיאטרון "החאן" הועברה בשידור ישיר ב"קול ישראל". "דון קישוט" (2000) בבימויו של אמיתי יעיש ובהשתתפות הזמר יהורם גאון והשחקן גדי פור הועלתה בתיאטרות מרכזיים ברחבי הארץ והוזמנה לפסטיבל בגדנסק, פולין (חובב, סנה ושן 2000).

המחזמר "אוליבר" בבימויו של משה כליף ובהשתתפות שחקנים, זמרים ומוזיקאים עם קש"ת שונים, הועלה בשיתוף עם "הסטודיו למשחק ניסן נתיב". ניסן נתיב (ז"ל) עצמו פיקח על הניהול האמנותי. בכורה חגיגית להצגה התקיימה בתיאטרון "הקאמרי" במעמד מיטב שחקני התיאטרון בישראל.

בשנת 2012 הועלה בשיתוף ביה"ס לתיאטרון חזותי המופע "מסע בעקבות הלב" בבימויים של שירי אסא ושי בן עטר. המופע מבוסס על מחזהו של ארז טביבי (שחקן עם תסמונת דאון) וקטעי אימפרוביזציה בהשתתפות הזמרת ריף כהן. בין השנים 2015-2018 הופקו מספר מופעי תיאטרון רחוב: "חלום בהקיץ", "פסלים נעים" ו"משמרת לילה בגן עדן", שהועלו במסגרת פסטיבל ישראל ופסטיבלים נוספים. המטרה במסגרת מגמה זו הייתה ליצור קשר בלתי אמצעי בין השחקנים והציבור, הנמצא במרחבים ציבוריים. בשנת 2016 נפתחה ב"סטודיו למשחק ניסן נתיב" ביפו סדנת "תעסוקה בתיאטרון", שהכשירה 12 צעירים עם קש"ת שכליים ללימודי תיאטרון, במטרה שיעסקו בכך לפרנסתם.

במהלך שנות פעילותו האחרונות עבר התיאטרון לפעול במסגרת הז'אנר של תיאטרון חוצות. סוג זה של תיאטרון איפשר מגעים וקשר בלתי אמצעיים בין השחקנים לקהל בלתי שבוי, שהיה נוכח בסביבה. ההצגה "חלום בהקיץ", שהופקה בשיתוף עם "הסטודיו למשחק ניסן נתיב", הועלתה במסגרת אירועי החוצות של פסטיבל ישראל בשנת 2015 ובהמשך הועלה המופע "פסלים נעים", שהיה מבוסס על דמויות מעולם האגדות, על פי בחירות המשתתפים. המופע כלל סיור בגלריה עם דמויות של פסלים שמתעוררים לתחייה. נראה, שלקשרים האינטימיים שנוצרו בין המציגים לקהל היו איכויות ייחודיות שקשה לאפיין. הקשרים תועדו בסרט שהופק על הפרוייקט ובתמונות שצולמו. הם המחישו את הגאווה הרבה של המציגים, שזכו להתייחסות מקהל, אשר במקרים רבים נוטה להתייחס אליהם כאל שקופים או מסכנים.

פסטיבל הקולנוע הבין לאומי "סרטים יוצרים מציאות"

נוסד ב-2010 בשיתוף עם סינמטק ירושלים, בהשתתפותם הפעילה של ליה ואן ליר (ז"ל) ואנשי ציבור רבים נוספים.

במסגרתו הועלו סרטים מהארץ ומהעולם שענו להגדרה: "מאתגרים את תפיסת המוגבלות". הוא כלל סרטים עלילתיים ודוקומנטריים, חלקם בבימוי ובהשתתפות של יוצרים ושחקנים עם קש"ת.

הפסטיבל הציג סרטים הסותרים תפיסות מוטות המושרשות בקולנוע כלפי אנשים עם קש"ת (שן 2015). במסגרת הפסטיבל הראשון הועלו 80 הקרנות אשר רבות מהן הופקו, בימו ושוחקו על ידי יוצרים עם קש"ת והתקיימו אירועי תרבות שונים (שן, 2010 א). בהמשך התקיימו עוד ארבעה פסטיבלים במתכונת דומה. לאירועים הללו נחשפו ישירות עשרות אלפי אנשים ברחבי הארץ.

במסגרת הפסטיבל פותחה על ידי כותב שורות אלו שיטה להנגשה קוגניטיבית ואוניברסלית לסרטים, באמצעות הסברים נלווים, שהוקלטו על פסקול הסרטים והועברו לצופים באמצעות אוזניות. את התכנית ליווה מחקר הערכה מטעם קרן שלם והמוסד לביטוח לאומי, אשר אישש את שיטת ההנגשה שנבחרה ואת יעילותה לעומת שתי שיטות נוספות שנבדקו (גריפל וזועיבי, 2015).

אחד מאירועי הפסטיבל החשובים התקיים במסגרת אירוע הסיום של פסטיבל ישראל בתיאטרון ירושלים בשנת 2012 ובו הופיעה להקת "סטאף

בנדה בילילי" מקונגו, המורכבת ממוזיקאים שלקו במחלת הפוליו ואשר סיפור הצלחתם הבין לאומית הונצח בסרט. הצלחת אירוע זה היוותה השראה להקמת להקות מקצועיות הכוללות זמרים עם קשיי תפקוד בישראל, ששאפו גם הן לנפץ את תקרת הזכוכית ולזכות בהכרה ופרסום.

מיזם הצילום "כאחד האדם"

המיזם התבסס על צלמי חוג הצילום של "שיאים", שנפגשו עם עשרות אנשי ציבור מהארץ ומהעולם, צילמו אותם, צולמו על ידם והצטלמו איתם.

"כאחד האדם" הפך לקמפיין צילום בין לאומי לקידום שוויון זכויות של אנשים עם קש"ת, אשר התקיים בארה"ב, גרמניה, נורווגיה ופולין. המיזם הוצג בכל ערוצי הטלוויזיה הישראלית ובעיתונות (ארגמן ברנע, 1999). בין המשתתפים נכללו האפיפיור יוחנן פאולוס השני, האמנית יוקו אונו, ובן ראשי ממשלה, שרים, ח"כים, זמרים, שחקנים, סופרים, אמנים, אנשי תקשורת וספורטאים. תערוכת הפרוייקט הוצגה בכנסת בשנת 2000 במסגרת האירוע הראשון בישראל לציון "יום זכויות האדם הנכה הבין לאומי". המיזם זכה באות קרן שלם לשנת 2003. המשתתפים צילמו בהתמדה במשך שלוש שנות הפעילות, ובמקביל גם ראינו את המשתתפים במסגרת סרט שהופק על הפרוייקט. הגאווה וההנאה שלהם מהחשיפה ומהמפגשים והיכולת שהפגינו כצלמים ניכרות אף הן היטב בסצנות רבות בסרט ואף בתמונות רבות שהוצגו במסגרת הפרוייקט בתערוכות שהתקיימו בארץ ובעולם. פרוייקט זה המחיש היטב את עקרונות הסנגור והייצוג העצמיים ("כאחד האדם", 2000).

סיכום ומסקנות

פרק זה סקר 40 שנות פעילות של עשייה ופיתוח פעילויות בתחומי התרבות, האמנות והפנאי, של בניית ערוצים לקהילה עבור אנשים עם קש"ת שונים, תוך התמקדות בתכנית "שיאים". המיזמים הרבים שפותחו במסגרתה איפשרו למשתתפים להשתתף באופן פעיל, לתרום לקהילה ולהיתרם בתחומי תרבות, אמנות, חברה וספורט. רבים מהמיזמים היו חלוציים באופיים וסייעו בקידום מגמות חשובות אלו בישראל ובעולם.

"שיאים" נבנתה על חזון מגובש של אמונה בפוטנציאל הגלום באנשים עם קש"ת, להגשים ולבטא את עצמם בתחומים מגוונים ובחשיפת יכולות אלו לקהל הרחב. החזון התפרס על כמה רבדים: הרובד האישי – שכלל גילוי,

העצמה והגשמה עצמיים, הרובד הקהילתי – העצמה קבוצתית וקידום ההשתלבות בקהילה ברמה אישית וקבוצתית, והרובד הציבורי – שכלל קידום זכויות ושינוי עמדות הציבור בארץ ובעולם כלפי אנשים עם קש"ת. חזון זה היה גורם חיוני להצלחת התכנית, הוא יושם באמצעות פיתוח פרוייקטים ייחודיים שהיו מבוססים על עקרונות של השתלבות ומעורבות בקהילה, חשיבה יצירתית והקפדה על ביצוע מקצועי של ההפקות השונות. הפרק ממחיש חזון המבוסס על יישומן של גישות של שיקום בקהילה בתחומי התרבות והאמנות, המבוססות על המודל החברתי ומודל הזכויות, שאיפשר למאות רבות של אנשים עם קש"ת שכליים ואחרים להיכלל (Inclusion) כיחידים וכקבוצות ולהיות מעורבים בפרוייקטים רבים בתחומי יצירה שונים ומגוונים. תכנית "שיאים" העצימה משתתפים רבים ואיפשרה להם לבטא את עצמם בתקשורת, להציג את יכולותיהם והישגיהם מזה ולהילחם בעד קידום זכויותיהם וכנגד יחס מתייג מזה. רבים מהמשתתפים הגשימו את עצמם בתחומי פעילות ועשייה רבים. הדבר בא לידי ביטוי בהשתתפות והתמדה רבת שנים בתחומי הפעילויות שבחרו בהם. התכנית איפשרה להם להתבטא ולהציג את הישגיהם ויצירותיהם במוסדות מרכזיים בישראל ובעולם. היריעה כאן קצרה מכדי לכלול פעילויות רבות נוספות שהתקיימו בתחומי: מוזיקה, ספורט, חברה, תקשורת, מחשבים, אנימציה ועוד, ואת ההיבטים הייחודיים שלהן.

Channels to the community – A summery of 40 years of activity toward promotion of inclusion, involvement and participation in the community of people with intellectual and other functioning difficulties

Emmanuel Schen

Abstract

This article reviews the writer's vision and professional concept that guided him during 40 years of experience while working with people with functioning difficulties in the fields of culture, art, leisure, and recreation. This vision is based on a belief in the potential of people with Functioning Difficulties (FD) to express themselves artistically and acquire self-fulfillment at the personal level and inclusion based on the social and rights models at the social level.

The article focuses on the activities of Shekel's "Si'Im" program" in Jerusalem, which was the first municipal program in in Israel which developed and operated cultural and leisure activities for people with FD. The writer initiated, founded "Si'im" and directed it between 1993-2018. The article presents the principles, concept and ideology the program was based on and reviews some

of its major projects: "A dialogue Through the Arts" at the Bezalel Art Academy; The "Reframing Reality" international disability film festival at the Jerusalem Cinematheque and throughout Israel; the "Extraordinary" community TV program and the "Si'im Theater" productions.

"Si'Im" program won credentials, awards, and extensive media coverage. It was presented in many international conferences and festivals and contributed to: the promotion of social standing of people with FD, their inclusion and participation in the community and the creation of unbiased public images of them in Israel and internationally.

قنوات للمجتمع: تلخيص 40 عام من العمل بهدف تطوير الاحتواء, الاندماج والمشاركة في المجتمع لدى اشخاص مع صعوبات أداء ذهنية وصعوبات أخرى

عامنوال شان

ملخص

يستعرض هذا المقال تبلور الرؤية والادراك المهني اللذان وجهها الكاتب في عمله مع اشخاص ذوي صعوبات ذهنية وصعوبات اخرى خلال ٤٠ عام في المجال الثقافي, الفني, المجتمعي والترفيهي. تستند هذه الرؤية على الإمكانيات والقدرات الكامنة لدى الأشخاص الذين عمل معهم من اجل اكتساب تحقيق الذات على الصعيد الشخصي وعلى النماذج السائدة للمحدودية في المجتمع: النموذج الاجتماعي ونموذج الحقوق. يركز المقال في مراجعة أنشطة "سينيم-القمم"- برنامج اول في إسرائيل لتطوير وتشغيل برامج ثقافية وترفيهية في المجتمع لأشخاص ذوي صعوبات وظيفية في نطاق عمل الكاتب في جمعية "شكال" بين السنوات ١٩٩٣-٢٠١٨. يستعرض المقال ويلخص عدة مشاريع أساسية تم تشغيلها في اطاره: "نتواصل- حوار من خلال الفن" في اكااديمية بتسلييل, المهرجان السينمائي الدولي "الأفلام تخلق الواقع" في سينماتك القدس وفي جميع انحاء الدولة, برنامج تلفازي عالمي "الاستثنائي" ومسرح سينيم. حصل البرنامج على اوسمة وتم عرضه في مؤتمرات ومقالات محلية وعالمية. ساعد البرنامج بتطوير البث الاجتماعي وبتطوير العديد من المبدعين من ذوي الصعوبات الوظيفية. حصل برنامج "سينيم" على ظهور اعلامي واسع وساعد الأشخاص ذوي المحدودية في الدولة وفي العالم على تعزيز مكانتهم, تصوراتهم وجودهم ومشاركتهم في المجتمع.

ביבליוגרפיה

- ארגמן ברנע, ע. (1999). שיקום בצילום. ידיעות אחרונות, 24 שעות, (10.5.1999) ע"ע 16-17 יוצרים קשר דיאלוג באמצעות האמנות (2021) בתוך: אתר אקדמיה בצלאל: אוזכר מהרשת בתאריך 19 למרץ 2021:
<http://www.bezalel.ac.il/services/dean/projects/shekel/>
- גרדנר, ה. (1995). מוח חשיבה ויצירתיות. ספרית הפועלים תל אביב
- גרפיל א. וזועיבי א. (2015). הנגשה קוגניטיבית של סרטים לאנשים עם מוגבלות שכלית. קרן שלם והקרן לפיתוח שירותים לנכים, המוסד לביטוח לאומי.
 אוזכר מהרשת בתאריך 20 למרץ 2021:
<https://www.kshalem.org.il/knowledge/%d7%94%d7%a0%d7%92%7%a9%d7%94-%d7%a7%d7%95%d7%92%d7%a0%d7%99%d7%98%d7%99%d7%91%d7%99%d7%aa-%d7%a9%d7%9c%d7%a1%d7%a8%d7%98%d7%99%d7%9d-%d7%9c%d7%90%d7%a0%d7%99%d7%9d-%d7%a2%d7%9d-%d7%9e%d7%95>
- חובב, מ. (2003). סקר עמדות ושביעות רצון של המשתתפים בפעילות תכנית שיאים. שק"ל.
- חובב מ., סנה ר. ו. ו. (עורכים) (2000). תקשורת בדרך אחרת – על מגמות עכשוויות בתיאטרון בהשתתפות שחקנים בעלי מוגבלות שכלית. שק"ל.
- יודוביץ', מ. (2009) באפריל פסטיבל "יוצרים מציאות" הראשון. Ynet קולנוע. אוזכר מהרשת ב-19 למרץ 2021:
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3804342,00.html>
- מור ש. (2008). לקראת רדיקליזציה של קצבת נכות כללית. העצמה במשפט, 157-91
- סדן, א. (2002). העצמה ותכנון ההילתי (מהד' שלישית). הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- פלדמן, ד., שפר, נ. ורופמן ל. (2007). מצוינים בשטח. נציבות שוויון הזכויות לאנשים עם מוגבלויות, משרד המשפטים. ע"ע 210-211.
- שן, ע. (2008). התיאטרון כמפגש עם החיים. בתוך: פנאי מרחב של חירות [עורכת תמר שחר] בהוצאת האגף לטיפול באדם המפגר, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- שן, ע. (2010) המדיום והמסר, האישי והאנושי, חברה ורווחה ל, 287-257
- שן, ע. (2010א) "יוצרים מציאות" תכנית הפסטיבל, שק"ל-סינמטק ירושלים.
- שן, ע. (2011). ליצור מעורבות לתת משמעות. בתוך: מאיר חובב ובנימין הזמי [עורכים], משילוב להשתלבות אתגרים וצמיחה במעגל החיים. בית איזי שפירא והוצאת רותם. 106-85
- שן, ע. (2015) "השיגעון בקולנוע" השוואת מגמות, דימויים, תפיסות, ביטויים קולנועיים, וחוויית של שיגעון בקולנוע ההוליוודי והישראלי. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה". אוניברסיטת חיפה, הרשות ללימודים מתקדמים, 38-5.
- Barnes, C. (2003) Effecting change: Disability' culture & Art. Liverpool institute for the performing Arts, UK. Retrieved from the internet, March the 19th 2021:
www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Burnes/Effecting%2Change.pdf

- Deal M. (2007). Aversive disablism: subtle prejudice toward disabled people. *Disability & Society*, 22:193-107
- Goggin G. & Newell C. (2004). Uniting a nation? Disability, stem cells and the Australian media. *Disability & Society* 19:1, 47-60.
- Nelson, J.A. (2000). The media role in building a disability community, *Journal of Mass Media Ethics*, 15:3, 180-193
- Riley, CH.A. (2005) *Disability and the media prescription for change*. University press of New England.
- Rimmerman, A. (2013) *Social inclusion of people with disabilities*. Cambridge University Press.
- Schalock, R. L. (1996) *Quality of Life, Conceptualization and Measurement of quality of life*. In R. L. Schalock [ed], *Quality of Life, Conceptualization and Measurement Vol. 1*, 211-137. American Association of Mental retardation, USA.
- Schlein, S. J. & Titon Ray M. (1988). *Community Recreation and persons with disabilities strategies for integration*. Paul H. Brookes Publishing Co.
- Siebers, T. (2013) *Disability Aesthetics*. The University of Michigan press. USA
- Wolfensberger, W. (1972). *The principle of Normalization in human services*. National Institute on Mental Retardation.

פילמוגרפיה

- אני ואתה (2003), "יוצא מהכלל", שק"ל
- "באחד האדם" (2000), "יוצא מהכלל", שק"ל
- "סליחות" (1999), "יוצא מהכלל", שק"ל

הספר מציג סקירות רחבות בין-תחומיות של ידע תיאורטי עדכני בנושא מוגבלות שכלית התפתחותית. סקירות רחבות אלו, כוללות ממצאי מחקרים ישראלים ובינלאומיים ודיון נרחב בהשלכות היישומיות של ממצאים אלו. באמצעות המשגות תיאורטיות, ניתוח מעמיק של חקר מוגבלות שכלית התפתחותית ויישומי התערבות טיפוליים וחינוכיים של מידע זה, מצליח הספר להציג בצורה רחבה את תחומי הדעת המרכזיים להם נזקקים סטודנטים, חוקרים, ואנשי המקצוע בעבודתם עם ילדים, מתבגרים ומבוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית ובני משפחותיהם.

אודות קרן שלם

קרן ציבורית של השלטון המקומי בשיתוף משרד הרווחה והביטחון החברתי, מטרתה לסייע לרשויות האזוריות והמקומיות לפתח שירותים בקהילה לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, הקרן מסייעת במענקים, ייעוץ וחשיבה לקידום איכות החיים בקהילה של האדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית בקהילה לכל אורך חייו, זאת מתוך הבנה מעמיקה במורכבות הצרכים הטיפוליים של האדם עם מוגבלות עצמו וצרכיו של הסובבים אותו.

Intellectual Developmental Disorders Theory, research and implications

Michal Al-Yagon | Malka Margalit

This book offers a comprehensive interdisciplinary review of scientific knowledge, national and international empirical research as well as practical implications regarding individuals with intellectual developmental disorders and their families. Through theoretical conceptualizations, in-depth analysis of recent studies that lead to interventions, clinical treatments and educational practices, the book synthesizes a broad range of major topics for students, researchers and professional who work with children, adolescents and adults with this disorder and their families.

About Shalem Foundation

The Shalem Foundation was founded more than three decades ago by the Federation of Local Authorities in cooperation with the Ministry of Welfare and Social Security in order to develop services for people with intellectual and developmental disabilities in the local community.

The Foundation's activities are guided by the vision that "a person with intellectual and developmental disabilities has the basic right to live a normal life in their natural environment, realize their potential, be an integral part of the social and cultural fabric of the community and have access to the labor market according to his or her abilities, desires and needs."

מאפשרת · מחברת · אחרת

איכות חיים לאדם עם מוגבלות
שכלית התפתחותית ברשויות המקומיות